

Franje Ferdinanda s austrougarske političke scene nestalo utjecajne osobe koja je bila iskren protivnik ratne avanture u Srbiji. Upravo je njegovim ubojstvom, za koje autor drži odgovornom velikosrpsku ideju iza koje je stajala srpska država, u Monarhiji prevladala ratna stranka.

Treća od ovdje spomenutih rasprava potaknuta je pitanjem je li Monarhija u trenutku izbijanja rata bila već zrela za propast. Činjenica je da Monarhija nije izdržala teret totalnoga rata, a jedan od razloga za to sigurno je bio i njezin višenacionalni ustroj. No, autor smatra da prije rata propast Monarhije uopće nije bila zacrtana te da se u dobu ubrzanog uspona nacionalizama trudila stvoriti kompromis među interesima raznih naroda, zbog čega nije zaslužila da ju se naziva »tamnicom naroda«. Takvim pokušajima kompromisa pripadali su i trijalistički planovi Franje Ferdinanda. Oni su vodili računa o južnoslavenskom pitanju, koje nije bilo samo unutarnjopolitičko nego i vanjskopolitičko pitanje Monarhije. Oko tih planova postoje mnoge dvojbe, no autor smatra da s velikom sigurnošću može zaključiti kako »Sarajevski atentat nije bio samo nasilni čin skupine mladih nacionalista protiv navodno tiranskog režima, nego je bio posljedica suočavanja dvaju državnopravnih koncepata – velikoaustrijskog i velikosrpskog. Principovi su pucnji prisilili suparničke strane da borbu za prevlast na Balkanu napokon odluče na bojnopolju.«

• *Mislav Gabelica*

Rad je objavljen pod licencom Creative Commons Attribution-Non-Commercial (CC BY-NC)

Darko Gavrilović, Svetozar Pribičević i hrvatsko-srpski odnosi na prijelazu stoljeća, Zagreb: Srednja Europa, 2025.

Povodom 150. obljetnice rođenja srpskog političara Svetozara Pribičevića, u Zagrebu je 2025. godine objavljena knjiga Darka Gavrilovića *Svetozar Pribičević i hrvatsko-srpski odnosi na prijelazu stoljeća*. »Prijelaz stoljeća« o kojemu se ovdje radi prijelaz je iz 19. u 20. stoljeće. U knjizi autor polazi od teze o hrvatsko-srpskim odnosima kao ključnom čimbeniku i hrvatske i srpske političke povijesti 20. stoljeća. U tim je odnosima hrvatski Srbin Svetozar Pribičević odigrao važnu ulogu u prvoj polovici toga stoljeća, te se ova knjiga bavi s prvih dvadesetak godina njegova političkoga rada, koje obuhvaćaju razdoblje od konca 19. stoljeća do 1918. godine i stvaranja jugoslavenske države.

U dugačkom uvodnom dijelu knjige autor je predstavio bitne političke događaje u Habsburškoj Monarhiji te događaje koji su bili odraz nacionalnog »buđenja« i sazrijevanja Hrvata i Srba u Monarhiji tijekom 19. stoljeća, a koji su prema autorovu sudu utjecali ili su mogli utjecati na političko sazrijevanje Svetozara Pribičevića. U tom dijelu autor političku povijest Monarhije započinje od 1867. godine i njezinog pretvaranja u dualističku Austro-Ugarsku Monarhiju. On smatra da je »dualizmom spašeno jedinstvo Monarhije«, ali istovremeno ističe i nacionalne probleme u tako ustrojenoj Monarhiji, koji su prema njegovu sudu doveli do raspada Monarhije. U tom kontekstu spominje sukob Mađara s vladarom oko proširenja državnih prava ugarskog dijela Monarhije te germanizaciju u austrijskom i mađarizaciju u ugarskom dijelu Monar-

hije. U kontekstu Monarhije kao »tamnice naroda«, autor ni Hrvatsko-ugarsku nagodbu ne drži ugovorom dviju pravno ravnopravnih strana, nego ugovorom dviju stvarno neravnopravnih strana.

Status velesile toj dualističkoj državi jamčio je njezin savez s Njemačkom, uz koju je, prema autorovu sudu, Austro-Ugarska Monarhija povelala politiku »prodora na istok«, na putu kojega su se našli Osmansko Carstvo i balkanske zemlje. U tom prodoru autor sudar Monarhije s osnaženom Srbijom ne drži sudarom dviju imperijalnih ideja, velikoaustrijske i velikosrpske, nego »imperijalne planove« pripisuje samo Austriji, dok politiku Srbije opisuje kao njezin »povećan politički i financijski utjecaj na južnoslavenske političare u Dvojnoj monarhiji«, koji su kovali »planove o stvaranju južnoslavenske države, kojoj bi Srbija bila centrom«.

Autor u korijenu jugoslavenske nacionalno-političke ideje vidi slavensku ideju u njezinim inačicama: panslavizmu i austroslavizmu. U sklopu slavenske ideje, smatra autor, započela su i »nacionalna buđenja slavenskih naroda« u Monarhiji. Hrvatski narodni preporod, smatra autor, postavio je temelje »nacionalnoj svijesti u Hrvata«, ali se može smatrati i začetakom »šireg južnoslavenskog programa o preuređenju Habsburške Monarhije« među Hrvatima. Ovdje hrvatstvo ima nacionalnu odrednicu, a jugoslavenstvo je politički program preustroja Monarhije, dakle dio austroslavizma. Nešto kasnije autor hrvatstvo definira prvenstveno kao politički program, dok jugoslavenstvu daje prvenstveno nacionalnu odrednicu u značenju »nacionalnog jedinstva Južnih Slavena«, koji bi se politički okupili oko dva centra, Hrvatske i Srbije, te koji bi se u pogodnom trenutku ujedinili u južnoslavensku federaciju. U tom kontekstu autor navodi da će tijekom vremena ova jugos-

lavenska nacionalno-politička ideja »hrvatskoj (političkoj, op. M. G.) individualnosti sve jasnije pridavati (hrvatsko, op. M. G.) nacionalno obilježje, ne napuštajući pritom shvaćanje o južnoslavenskom okviru kao etničkoj, jezičnoj, kulturnoj i, prema mogućnostima, političkoj zajednici.«. Dakle, autor u svakom slučaju hrvatsku inačicu jugoslavenskog nacionalno-političkog programa ne drži negacijom nego afirmacijom hrvatskoga nacionalno-političkog programa.

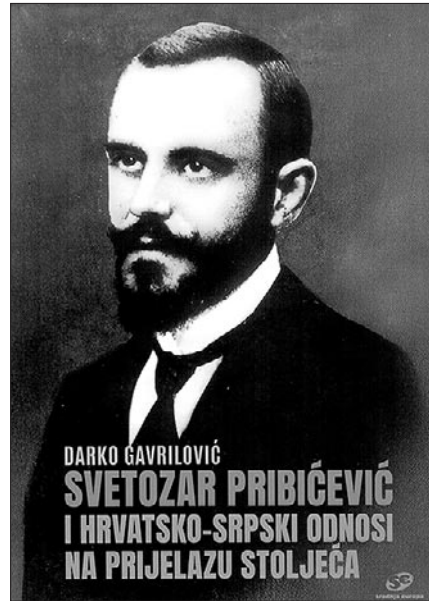
Autor drži da još u drugoj polovici 19. stoljeća hrvatsko-srpski odnosi nisu bili ključan čimbenik hrvatske politike. On u tom razdoblju pravi razlike među hrvatskim političkim strankama i objašnjava raskole unutar njih isključivo na temelju njihova odnosa prema središtima moći u Monarhiji, Beču i Budimpešti, a ne i na temelju njihova odnosa prema Srbima. U tom kontekstu autor i pravaštvo definira isključivo prema njegovoj političkoj a ne i nacionalnoj dimenziji. Prema autoru, Stranka prava je idejno bila utemeljena na hrvatskom državnom pravu, težila je samostalnoj hrvatskoj državi, a u Dalmaciji se dosljednije od narodnjaka borila za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Ključnim političkim događajem toga vremena u Hrvatskoj autor smatra sklapanje Hrvatsko-ugarske nagodbe, 1868., koju smatra pogodbom lošom za Hrvate. Zbog loših posljedica Nagodbe u Hrvatskoj su tada dominantni bili »hrvatsko-ugarski odnosi«, koji su kulminaciju imali za Kuhnove vladavine. Tek uspostavljanjem hrvatsko-srpskog savezništva, početkom 20. stoljeća, hrvatsko-srpski odnosi postali su ključnim čimbenikom hrvatske politike.

Autor postojanje »Srba« na prostoru južne Ugarske bilježi od 15., a na prostoru današnje Hrvatske od 16. stoljeća. U Bosni i Hercegovini autor Srbe bilježi još od srednjeg vijeka. Prvobitni politički i

kulturni centar Srba u Monarhiji nalazio se u južnoj Ugarskoj, gdje su Srbi koncem 18. stoljeća definirali svoj prvi politički cilj, teritorijalnu autonomiju unutar Monarhije. Nešto kasnije su se afirmirali Srbi u Hrvatskoj, koji nisu težili teritorijalnoj autonomiji u Hrvatskoj, nego postizanju pune nacionalne ravnopravnosti s Hrvatima. Od druge polovice 19. stoljeća borba Srba za ovakvu vrstu afirmacije vodila ih je u sukobe s Hrvatima. Oni su postali intenzivniji od 1880-ih godina, nastupom bana Khuen Héderváryja, koji je uz pomoć Srba, kojima je dijelio nacionalne povlastice, sprečavao političke procese u Hrvatskoj koji su težili njezinoj većoj samostalnosti.

Uz Srbe, koji su svoje nacionalne zahtjeve ispunjavali suradnjom s hrvatskim nagodbenim režimom, u Hrvatskoj je od 1880-ih godina djelovala i oporbena Srpska samostalna stranka. Početkom 20. stoljeća ta se stranka, iz koje je potekao i Svetozar Pribičević, afirmirala kao naj snažnija srpska politička stranka u Hrvatskoj. Prema mišljenju autora, ta je stranka u to vrijeme »u svojoj političkoj retorici usvojila i elemente jugoslavenskog nacionalno-političkog programa«, ne zapažavajući ipak ni »srpske interese«. Naime, ona je u to vrijeme svoj temeljni zahtjev za punom nacionalnom ravnopravnosti Srba s Hrvatima prilagodila jugoslavenskom nacionalno-političkom programu tako što je, osim o dvama nacionalno ravnopravnim narodima u Hrvatskoj, Hrvatima i Srbima, sada govorila i o jedinstvenom, srpsko-hrvatskom političkom narodu u Hrvatskoj, koji bi uz hrvatske podjednako i ravnopravno imao i srpske narodnosne karakteristike.

Slijedi poglavlje naslovljeno »Početak Pribičevićevog političkog usmjeravanja i djelovanja«, koje obrađuje početke i okolnosti Pribičevićeve političke afirmacije. U



njemu stoji da je Svetozar Pribičević, rodom iz Kostajnice, potekao iz obitelji u kojoj se njegovao srpski nacionalni osjećaj te je u njemu taj osjećaj od malih nogu bio živo prisutan. U političkom radu ga je resila »apostolska revnost« i »fanatična borbenost«. Čini se da je te karakteristike pratilo i častohleplje, te pretjerano uvažavanje vlastite osobe. Kada je još kao student, koncem 19. stoljeća, stupio na političku pozornicu prihvatio je misao o potrebi takve srpsko-hrvatske »političke suradnje« kojom ne bi bili ugroženi srpski nacionalni interesi. »Suradnja« se temeljila na ideji srpsko-hrvatskog narodnog jedinstva, a »ta ideja postala je srž njegove ideologije i takvom će ostati do uspostave šestosiječanjske diktature«. To je bila srpska inačica jugoslavenske nacionalno-političke ideje, koja za razliku od hrvatske inačice nije predviđala dva centra južnoslavenskog okupljanja, Hrvatsku i Srbiju, nego samo jedan, Srbiju. Sukladno tomu srpska inačica jugoslavenske ideje nije predviđala postojanje

krnje južnoslavenske države, koja bi se razvijala unutar Monarhije, niti je predviđala da bi cjelovita jugoslavenska država mogla biti federacija sastavljena od hrvatsko-srpskog (-slovenskog) i srpskog dijela, nego je predviđala stvaranje isključivo i samo cjelovite i jedinstvene srpsko-hrvatske države.

Pribićević je tu svoju nacionalnu ideju temeljio na pravu naroda na samoodređenje, koje je prema sudu autora bilo suprotstavljeno »načelu legitimnosti«. Ovu suprotstavljenost autor vidi samo prema idejama »ugarskih i bečkih vladajućih krugova«, a ne i prema načelu legitimnosti sadržanom u hrvatskom državnom pravu kao jednom od temelja hrvatske nacionalne ideje. U dokazivanju svoga uvjerenja da su Srbi i Hrvati dijelovi jednog te istog naroda, Pribićević je negirao kulturne, državnopravne i povijesne kriterije u određenju nacije, koji su dokazivali suprotno. Umjesto tih kriterija postavio je prvenstveno psihološki kriterij, postojanje jedinstvene srpsko-hrvatske »narodne duše«, koja ima svoj izraz u »zajedničkom narodnom životu.« Tu »narodnu dušu« karakterizira »jednak način mišljenja i shvaćanja, isti pravac misli« Srba i Hrvata, njihova »zajednička osjećanja, zajednički interesi i vjerovanja.« Ipak, ovom navodno objektivnom kriteriju nedostajao je »subjektivni osjećaj pripadnosti« istom narodu, odnosno »svijest o zajedničkoj narodnosti.«

Čini se da je Pribićević očekivao da će zadatak razvoja svijesti o jedinstvenoj srpsko-hrvatskoj narodnosti obaviti tek jugoslavenska država, pa se ta država, dakle, nije mogla stvoriti na načelu prava naroda na samoodređenje koje je Pribićević navodno prihvaćao nasuprot načelu legitimnosti. U tom smislu autor navodi i da je Pribićević smatrao kako se »svijest o pripadnosti jednom narodu stvara

odozgo.« Također navodi i da je stajalište Srpske samostalne stranke bilo da se »pitanje južnoslavenskog (nacionalnog, op. M. G.) ujedinjenja« nije smatralo »aktualnim prije nego se postigne političko jedinstvo Hrvata i Srba«. Ako se jugoslavenska država nije mogla stvoriti ni na načelu povijesnog legitimiteta ni na načelu samoodređenja naroda, onda se ona mogla stvoriti samo vojnom pobjedom Srbije, dakle na načelu prava jačega.

Pribićević je sa skupinom srpske mladeži, koja je dijelila njegova ideološka polazišta, početkom 1900-ih pristupio Srpskoj samostalnoj stranci te reformirao njezin politički program, koji je »pristao uz gledište o narodnom jedinstvu Srba i Hrvata«. Time se politički pravac ove stranke približio pravcu jugoslavenskog dijela hrvatske oporbe, s kojom je počela i politička suradnja. Međutim, autor navodi i da se u stranci unatoč njezinom pristajanju uz gledište o srpsko-hrvatskom narodnom jedinstvu i dalje zastupalo mišljenje »o posebnosti identiteta Srba« te da se suradnja s Hrvatima u stranci prihvaćala radi »jačanja svijesti o (srpskom, op. M. G.) nacionalnom identitetu«, te radi »poboljšanja položaja Srba u Hrvatskoj«. Dakle, prihvaćanjem jugoslavenske nacionalno-političke ideje u Srpskoj samostalnoj stranci nije odbačena ni ekskluzivna srpska nacionalno-politička ideja, niti program nacionalne ravnopravnosti s Hrvatima, koju bi Srbi postigli kao poseban, od Hrvata različit narod. Pitanje je što je tu bio glavni a što rezervni plan.

Od 1903. godine u Srpskoj samostalnoj stranci prevladala je Pribićevićeva struja, koja je bila za suradnju s hrvatskim političkim strankama jugoslavenske orijentacije. Promjeni smjera stranačke politike pogodovala je smjena dinastije u Srbiji, kojom je Srbija promijenila vanj-

skopolitički pravac i okrenula se postizanju svojih nacionalnih ciljeva na prostoru Monarhije. Hrvatsko-srpska politička suradnja, koja je dakle uspostavljena u trenutku promjene vanjskopolitičke orijentacije Srbije, opravdavana je navodnom opasnošću od »njemačkog prodora na istok«, odnosno od velikoaustrijskih planova na Balkanu. Prema autorovu sudu ta je suradnja bila temelj takozvane politike »novoga kursa«, pri čemu autor ne spominje da je drugi temelj te politike, po čemu je i dobila ime, bila hrvatsko-mađarska suradnja. Naime, ta je politika predstavljala »novost« po tomu što su se hrvatske stranke jugoslavenske orijentacije, koje su se u svojoj politici dotad tradicionalno oslanjale na Beč, sada okrenule suradnji s mađarskom oporbom, koja je težila daljnjem razbijanju jedinstva Monarhije. Time su ove hrvatske stranke, koje su dotad djelovale u kontekstu austroslavizma, demonstrirale želju za razbijanjem Monarhije i za prihvaćanjem jugoslavenskog programa koji se trebao ostvariti isključivo oko Srbije.

U opisivanju tadašnjega pravaštva autoru su se potkrale pogreške. On navodi da se raskol u Stranci prava dogodio 1896., da se list matične Stranke prava zvao *Domovina* te da je čelnik drugog, frankovačkog krila Stranke prava, Josip Frank, imao »djelomično židovsko podrijetlo«. Autor navodi napade Srpske samostalne stranke na Franka koji su se koristili i antisemitskom retorikom, no smatra da Pribićević pritom nije bio antisemit jer je imao prijatelje među Židovima. Osim toga, smatra autor, pravi razlog animoziteta prema Franku nije bio u njegovu »djelomičnom židovskom podrijetlu«, nego u Frankovom hrvatskom nacionalno-političkom stanovištu, koje se protivilo »suštini Pribićevićeve političke misli.« Netko drugi bi to nazvao primjerom

»političkog antisemitizma.« Vrijedno je zapaziti i da se ovdje Pribićevićev jugoslavenski nacionalno-politički program, za razliku od hrvatskog, ne javlja kao afirmacija, nego kao negacija hrvatskog nacionalno-političkog programa.

U politici hrvatsko-srpske suradnje Srpska samostalna stranka se osobito oslanjala na mlađu generaciju hrvatskih političara, od 1904. godine okupljenih u Hrvatskoj naprednoj stranci, koja je rasprstila sa »Starčevićevom zasukanošću, klerikalnom netrpeljivošću i patriotizmom austrijskim«. Dotadašnja bliskost sa Stjepanom Radićem prekinuta je zbog navodnog Radićevog nezadovoljavajućeg odnosa prema srpskom pitanju, zbog čega je, prema Pribićeviću, dolazilo u pitanje iskreno Radićevo pristajanje uz načelo hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva. U podlozi tih nesuglasica bilo je to što je Radić ostao na stajalištu stare hrvatske inačice jugoslavenskog nacionalno-političkog programa, prema kojoj bi bila dva središta južnoslavenskog okupljanja. U Monarhiji bi se to okupljanje ostvarilo oko Hrvatske i njezina državnog prava, čime se predviđao i dominantan položaj Hrvata u toj južnoslavenskoj zajednici.

Prije sklapanja hrvatsko-srpskog sporazuma, u listopadu 1905. jugoslavenski orijentirane hrvatske političke stranke iz banske Hrvatske i Dalmacije Riječkom su rezolucijom prihvatile suradnju s ugarskom oporbom, podupirući njezinu borbu za većom neovisnošću Zemalja ugarske krune. Kao protuuslugu, od ugarske je strane između ostaloga tražena pomoć u sjedinjenju Dalmacije s banskom Hrvatskom. Dva tjedna nakon toga, Zadarskom su rezolucijom borbu ugarske oporbe poduprle i srpske političke stranke iz banske Hrvatske i Dalmacije, uvjetujući podršku sjedinjenju Dalmacije s banskom Hrvat-

skom hrvatskim priznavanjem nacionalne ravnopravnosti srpskog naroda u hrvatskim zemljama, u koje nisu bile ubrojene Bosna i Hercegovina. Prema autorovu mišljenju, ključnu ulogu u pripremi i donošenju Zadarske rezolucije imao je Svetozar Pribićević. Na temeljima tih dviju rezolucija i na temelju načela hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva, u banskoj Hrvatskoj je u prosincu 1905. godine osnovan savez hrvatskih i srpskih oporbenih stranaka, Hrvatsko-srpska koalicija, koja je sve do raspada Monarhije općenito bila glavna predstavica jugoslavenskog nacionalno-političkog programa.

U poglavlju naslovljenom »U političkoj borbi i na čelu Hrvatsko-srpske koalicije« autor obrađuje sedmogodišnje razdoblje u Pribićevićevu političkom djelovanju, od ustroja Hrvatsko-srpske koalicije do izbijanja balkanskih ratova koncem 1912. godine. Autor bilježi da je jedan od začetnika politike »novog kursa«, Frano Supilo, prije stvaranja Hrvatsko-srpske koalicije ostvario političke kontakte s predstavnicima srpske vlade, te da su ti kontakti »za posljedicu« imali stvaranje Koalicije. Stvaranjem Koalicije srpska vlada je stupila u kontakt s nizom njezinih prvaka, među ostalima i s Pribićevićem, a prema autorovu sudu »krajnji cilj tih veza bio je stvaranje zajedničke južnoslavenske države«. Zato se ne treba čuditi ako je Beč »širio alarmantne vijesti o Supilovoj veleizdajničkoj suradnji sa Srbijom«.

Autor ističe da je »praktični program« Hrvatsko-srpske koalicije težio proširenju hrvatske nagodbene autonomije, dok je njezin »idealni program« težio ostvarenju jugoslavenskog nacionalno-političkog programa u njegovoj srpskoj inačici. Međutim, paušalno analizirajući Pribićevićevu politiku od stvaranja Hrvatsko-srpske koalicije do 1918. godine autor je za-

pazio da je Pribićević, koji je »ubrzo postao motor, pogonska snaga« Koalicije, vodio oportunu, nagodbenjačku politiku sve do konca 1918. godine, kada je »osjetio da je nastupilo vrijeme ostvarenja njegovog idealnog cilja«. Dakle, čini se da Koalicija svoj »praktični program« nije provodila, dok je svoj »idealni program« provela. Stvar je u tomu da je Koalicija, kako navodi autor, taktiku svoga praktičnog programa prilagođavala idealnom programu. Ranije je navedeno da je srpska, Pribićevićeva inačica jugoslavenskog nacionalno-političkog programa predstavljala ideju integralnog jugoslaventva, koja je odbacivala mogućnost da Hrvatska postane jednim od dvaju ravnopravnih središta jugoslavenskog okupljanja. U tom smislu prilagodba idealnom programu značila bi izbjegavanje bilo čega što bi od Hrvatske moglo stvoriti središte bilo kakva okupljanja, pa i izbjegavanje proširenja nagodbene autonomije.

Politički uspon Koalicije započeo je u svibnju 1906. godine, nakon njezine pobjede na saborskim izborima, kada je i Pribićević prvi put izabran u Hrvatski sabor. Pobjedom na izborima, Koalicija je uz podršku ugarske vlade došla na vlast u Hrvatsku. Zato čudi autorova tvrdnja da se ugarska vlada već u to vrijeme, pomirivši se s dualističkim sustavom, prometnula u protivnika Koalicije. To bi značilo da je nasuprot oportunističkoj ugarskoj vladi Koalicija zastupala neka revolucionarnija stajališta. No, sam autor navodi da je Koalicija »već tokom ljeta 1906. povelu oportunističku politiku«, što je značilo da se njezin »praktični program« vratio na čisto nagodbene postavke. Ako je u državnom pogledu, dakle u svom »praktičnom programu« zastupala nepromijenjeno stanje, u nacionalnom pogledu kao dijelu svoga »idealnog programa« Koalicija je politikom hr-

vatsko-srpskog narodnog jedinstva krenula oduzimati Hrvatskoj isključivo hrvatski nacionalni karakter. Ni ta politika nije trebala biti zazorna ugarskoj vladi, jer je, kako smo vidjeli, još Khuen Héderváry vladao Hrvatskom uz pomoć Srba. Osim toga, ugarska je vlada bila sastavljena od političara koji su se do dolaska na vlast zalagali za personalnu uniju te su intimno bili protivnici jedinstva Monarhije. Zbog toga ni »idealni program« Koalicije, koji je predviđao raspad Monarhije, nije bio potpuno tuđ interesima te ugarske vlade.

Ako se u to vrijeme, sredinom 1906. godine, neki čimbenik moći unutar Monarhije protivio Hrvatsko-srpskoj koaliciji i njezinu usponu na vlast, to je bio velikoaustrijski krug okupljen oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda, koji je polazio od potrebe učvršćenja jedinstva Monarhije. Autor ne pravi razliku između velikoaustrijskog kruga i službenih, dualističkih krugova u Beču. Prema njemu, »bečke vlasti« su još od pokretanja politike »novog kursa« sumnjičavo gledale na kontakte koje su hrvatski političari ostvarivali s Mađarima i sa Srbijom, zbog čega da je »u Beču« počelo dozrijevati uvjerenje o neuspjehu dualizma i o opasnosti južnoslavenskog pitanja po opstanak Monarhije. Protivnici »novog kursa« u Hrvatskoj tražili su oslonac »na Beč« uklanjanju Austro-Ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe, te u »ostvarivanju autonomije austrijskih naroda u inače jedinstvenoj državi«. Definirajući na taj način »bečku politiku«, dajući joj bitne karakteristike politike velikoaustrijskog kruga, autor konfrontira Koaliciju sa službenim, dualističkim Bečom, a time i ugarskim političarima, koji su došavši na vlast odbacili program personalne unije i prihvatili dualizam.

Tek sredinom 1907. godine došlo je do raskida Koalicije s ugarskom vladom, a time i do »sloma« politike novoga kursa, kako to naziva i autor. Povod za taj raskid bio je zakon donesen u ugarsko-hrvatskom parlamentu, koji je propisivao mađarski jezik kao službeni jezik na željeznicama u Hrvatskoj. Ako su Mađari skrivili ovaj raskid, kako to smatra autor, onda razlog za taj raskid ne treba tražiti u nastojanjima Beču da slamanjem hrvatsko-ugarskog saveza oslabe Mađare u budućim pregovorima s Bečom oko ugovaranja nove financijske nagodbe. Vjerojatniji je zato drugi dio autorove teze, da je raskid Mađara s Koalicijom nastupio u sklopu priprema Monarhije za aneksiju Bosne i Hercegovine. Naime, autor u to vrijeme spominje »intenzivne sumnje« odlučujućih čimbenika u Monarhiji o usmjerenosti Koalicije prema stvaranju »samostalne jugoslavenske države«, te njihova intenzivna ali i bezuspješna nastojanja da razbiju hrvatsko-srpski savez ostvaren u Koaliciji.

U sklopu aneksijskih planova koncem 1907. raspušten je Hrvatski sabor u kojem je Koalicija imala relativnu većinu, te je u siječnju 1908. za bana imenovan Pavao Rauch. Autor navodi da je jedan od Rauchovih »zadataka« bio »prekinuti veze Hrvatsko-srpske koalicije s Beogradom i tako osujetiti utjecaj Srbije na hrvatsku političku scenu«. Novom pobjedom Koalicije na izborima, u veljači 1908., Hrvatski sabor je odgođen, nakon čega je Rauch sljedeće dvije godine vladao neustavno. Početkom 1908. godine, u sklopu priprema za aneksiju, u Hrvatskoj je započela i »protusrpska kampanja« koja je kasnije rezultirala pokretanjem Veleizdajničkog procesa. U toj su kampanji od hrvatskih stranaka sudjelovali milinovci i frankovci, te autor sudi da milinovci u »progonu Srba« nisu sudjelovali »zbog

njihove nacionalne pripadnosti« nego zbog protivljenja srpskoj politici. Frankovci su valjda jednostavno mrzili Srbe.

Autor Veleizdajnički proces, pokrenut u ožujku 1909. u Zagrebu, smatra montiranim procesom. Pritom između ostalog navodi kasniju tvrdnju jednog od optuženika, Adama Pribićevića, da su svi osumnjičeni u tom procesu bili nevini. Ne navodi, međutim, svjedočenje Adama Pribićevića, objavljeno i u članku koji autor inače u ovoj knjizi koristi, u kojem Adam potvrđuju postojanje revolucionarne organizacije o kojoj je bilo riječi u Veleizdajničkom procesu, i svoje članstvo u toj organizaciji. Autor navodi i kasnija svjedočenja Svetozara Pribićevića i njegove supruge, koja potvrđuju većinu djela sadržanih u optužnici Veleizdajničkog procesa, no dovodi u pitanje iskrenost tih svjedočenja, smatrajući da je riječ ili o iskazima precjenjivanja Svetozarove uloge u stvaranju jugoslavenske države, ili o iskazima povrijeđenih ljudi, kojima je jugoslavenski režim okrenuo leđa. Dakle, autoru je baš stalo da taj proces prikaže montiranim, a Monarhiju »tamnicom naroda«.

Prema mišljenju autora, aneksijom Bosne i Hercegovine Monarhiji se »otvarao put daljnjem prodoru na Istok«, osiguravala se njezina »teritorijalna dominacija Balkanom«, suzbijali su se »politički i teritorijalni interesi Kraljevine Srbije«, osiguravali se »novi gospodarski zanimljivi prostori kao baza za sirovine potrebite industriji« te »zadovoljavao ugled velike sile«. Tvrdnju da se aneksijom pokušalo stati na put imperijalnim planovima Srbije, koji se u ovoj knjizi spominju primjerice pod frazom »utjecaja Beograda na hrvatsku političku scenu«, autor uglavnom smatra samo izlikom Beča, konstruiranom radi opravdanja aneksije. Na jednom mjestu ide korak dalje i na-

vodi kako su »bečkim vlastima sumnje o izdaji državnih interesa i prekrajanje granica izgledali istinitima«. Završni korak prema prihvaćanju stvarnog postojanja imperijalnih planova Srbije prema hrvatskim zemljama autor nije poduzeo, mada je primjerice, uz navedenu ulogu Beograda u formiranju Koalicije i utjecaja na njezinu politiku na više mjesta spomenuo i ključnu ulogu Bosne i Hercegovine u srpskoj politici.

Svršetkom aneksijske krize stvoreni su uvjeti za povratak Hrvatsko-srpske koalicije na vlast u Hrvatskoj. Autor zatopljenje odnosa prema Koaliciji tumači prestankom aneksijske krize, čime se potvrđuje njegova teza da je nemilost u koju je Koalicija prethodno pala bila uzrokovana okolnostima koje određivala aneksija. To još uvijek ne mora značiti da su progone kojima je Koalicija bila izvrgnuta bili neopravdani, nego može značiti i da su njezine veze sa srpskom politikom prestale biti aktualne. Tom zatopljenju pridonijela je i želja Monarhije za normaliziranjem odnosa sa Srbijom, što također ne mora značiti da su težnje Srbije za dijelovima teritorija Monarhije bile izmišljene, nego da su te težnje ocijenjene kao trenutačno bezopasne. Osim toga, autor navodi i potrebu da se nakon aneksije povrati ustavno stanje u Hrvatskoj, te odluku vrhova Monarhije da formu toga prepusti ugarskoj vladi, kako je uostalom bio i red u uvjetima dualističkog ustroja Monarhije. Uz alternativu frankovaca, koji su svojim trijalističkim programom saveznika našli u velikoaustrijском krugu, jedini prikladan nositelj dualističke i nagodbene politike u Hrvatskoj bila je Koalicija. Srbi koji su se nalazili u njoj bili su jamstvo ugarskoj vladi da hrvatska politika neće krenuti u neželjenom, trijalističkom smjeru. U tom smislu Koalicija je početkom 1910., u dogovoru s predsjed-

nikom ugarske vlade, »nekadašnjim omrznutim hrvatskim banom« Khuen Hédeváryjem, pod čvrstim Pribičevićevim vodstvom potpisala sporazum s novim hrvatskim banom, »nekadašnjim Khuenovim pouzdanikom« Nikolom Tomašićem.

Autor navodi da je ta kapitulacija Koalicije pred Khuenom bila potrebna kako bi Srbi u Koaliciji došli do predaha nakon progona za vrijeme Pavla Raucha. Ova tvrdnja u svakom slučaju ukazuje na to da je Koalicija u to vrijeme provodila politiku prvenstveno u srpskom interesu. No Koalicija je i prije participirala u nagodbenoj vladi a i kasnije je, odmorna sklapala sporazume s nagodbenim banovima, pa je jasno da je ona jednostavno predstavljala savez nagodbenih stranaka pod vodstvom Srba. Međutim, autor smatra da je takva politika Koalicije predstavljala presedan, pa navodi da je Koalicija prihvaćanjem »oportune politike« privremeno odstupila od Pribičevićeve ideje o ostvarenju srpsko-hrvatskog narodnog jedinstva u zajedničkoj jugoslavenskoj državi. Upravo suprotno, održavanjem nagodbenog sustava onemogućeno je ostvarenje konkurentne, hrvatske nacionalno-političke ideje, a participiranjem u nagodbenom sustavu Koaliciji su otvorene mogućnosti da s pozicija vlasti radi na ostvarenju svoga »idealnog programa«. Upravo zbog toga je dojučerašnji član Koalicije, Frano Supilo, tvrdio da ta politika Koalicije predstavlja »pobjedu tjesno-grudnoga i egoističkoga srpskog ekskluzivizma (...) nad Hrvatskom i njezinim pravima«.

Navedena Supilova kritika oportunističke i velikosrpske Koalicije mogla bi značiti ili da je Koalicija promijenila svoju politiku u odnosu na vrijeme kada se u njoj nalazio Supilo, ili da je u odnosu na to vrijeme politiku promijenio Supilo. I u vrijeme kada se u njoj nalazio Supilo,

Koalicija je prihvaćala Nagodbu i participirala u nagodbenoj vladi, a reagirala je samo kada je povrijeđena čistoća Nagodbe. Što se tiče ustavnih sloboda i građanskih prava, proširenjem izbornoga prava 1910. godine Hrvatska je sada bila politički slobodnija nego u vrijeme Supilova pristajanja uz Koaliciju. I u to vrijeme kao i sada Koalicija se ravnala interesima Srbije, pa je slogan pod kojim je Koalicija i ustrojena bila borba protiv »njemačkog prodora na istok«, dakle borba protiv navodne ugroze Srbije od strane austrijskog imperijalizma. Koalicija je stvorena na načelu hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva, koje je i tada kao i sada predstavljalo načelo stvaranja jugoslavenske države oko Srbije.

U vrijeme nastanka Koalicije, kako navodi autor, samo su se »konzervativni« čimbenici unutar Koalicije »zadovoljavali praktičnim programom« proširenja hrvatske autonomije, dok su oni »napredniji« težili »idealnom programu«, kojemu su prilagođavali i »praktični program«. Je li moguće da je Supilo oduvijek mislio da će prihvaćanjem ideje hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva privući Srbe borbi prvenstveno za hrvatske interese, ili se tim »konzervativnim« postavkama priklonio tek po izlasku iz Koalicije? Na kasniju promjenu u Supilovim političkim stajalištima upućuje autor navodeći Smodlakino mišljenje o nacionalno-političkim razlikama između Pribičevića i »naprednjaka« Ivana Lorkovića, vođe hrvatskoga dijela Koalicije nakon Supilova odlaska. Lorkovićovo shvaćanje pritom se može razumjeti kao općenito shvaćanje Hrvata u Koaliciji, pa i donedavno Supila. Dakle prema Smodlaku, u »naprednjaka« Lorkovića su bile »duboko uvriježene autonomističke tradicije hrvatskog srednjeg staleža«, a Pribičević, »koliko god bio oportunist u dnevnoj politici, bio je najradi-

kalniji i beskompromisni u konačnom cilju.« Pribićevićev ideal bila je »nezavisna narodna država Srba i Hrvata«, ostvarena pod vodstvom Srbije, a Lorković se nakon sloma politike »novoga kursa« priklonio velikoaustrijskom krugu i »sada polagao nade u trijalizam koji bi nam imao pokloniti nosilac habzburške krunе«. Kao i Supilu, i Lorkoviću je Pribićevićevo jugoslavenstvo navodno sada izgledalo nalik na velikosrpstvo.

Prema autoru, Pribićević je pod svaku cijenu pokušavao održati savez s Hrvatima u Koaliciji, pa se između ostaloga i tu treba tražiti razlog njegova privremenog pristanka uz mogućnost sjedinjenja Bosne i Hercegovine s Hrvatskom, ali isključivo unutar ugarskog dijela Monarhije. Time je pokazao da ne misli mijenjati orijentaciju s Budimpešte na Beč. S druge strane Pribićević se isto tako čvrsto protivio mogućnosti da u toj Koaliciji nestane Srpske samostalne stranke, koja je bila jamac borbe za ekskluzivno srpske interese. Naime prema autoru, raskid saveza Koalicije s banom Tomašićem u drugoj polovici 1910., nastao je zbog Pribićevićeva protivljenja Tomašićevoj namjeri da se Koalicija pretvori u jedinstvenu nagodbenu stranku, oslonac režimu nalik na staru Narodnu stranku. Time se još jednom potvrđuje dominantni položaj Srba u Koaliciji. Ona je stupila u savez s Tomašićem i istupila iz njega prvenstveno zbog srpskih interesa.

Prelaskom u oporbu te padom podrške među biračima Koalicija se počela približavati drugom dijelu hrvatske oporbe: prvo Radiću, zatim dijelu pravaša, koji su se još 1908. pod vodstvom Mile Starčevića odvojili od frankovaca, te na koncu posredstvom milinovaca i nanovo ujedinjenoj Stranci prava. U ožujku 1912. uz podršku milinovaca i protivljenje frankovaca ujedinjena Stranka prava sklopila je

izborni sporazum s Koalicijom. U to vrijeme Koalicija se opredijelila za program revizije Hrvatsko-ugarske nagodbe u pravcu hrvatske financijske samostalnosti, te se činilo da je uz navedeno pristajanje njezinih Srba uz mogućnost sjedinjenja Bosne i Hercegovine s Hrvatskom Koalicija stupila na polje obrane hrvatskih interesa. No, Pribićević nije zaboravljao da hrvatski Srbi imaju i »širu otadžbinu, a to je sav prostor na kom se govori srpskim ili hrvatskim jezikom« te je taj smjer u politici Hrvatsko-srpske koalicije bio samo privremen. Pravaška »narodna misao« i pravaško »državno-pravno rješenje«, smatra autor, ipak su bili suprotni narodnoj misli i državno-pravnom rješenju Koalicije.

Poglavlje naslovljeno »Ratovi i stvaranje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca 1912–1918« autor započinje balkanskim ratovima (1912–1913.). Ti su ratovi, u kojima je Srbija zauzela velika područja na Balkanu, povećali antagonizam između Srbije i Monarhije, te u tom smislu autor smatra da su bili »uvertira u Prvi svjetski rat«. Autor subjekt toga antagonizma prepoznaje u Monarhiji a objekt u Srbiji, pa je antagonizam zaoštren jer je teritorijalno proširenje Srbije i Crne Gore »direktno ometalo širenje Austro-Ugarske na Balkan«, i jer su njihove pobjede Srbiju učinile središtem jugoslavenskih težnji u Monarhiji. Autor time odgovornost za izbijanje Prvoga svjetskog rata preventivno svaljuje na Monarhiju, na njezine imperijalne planove na Balkanu i na njezin strah od privlačne Srbije.

Pišući o unutarnjopolitičkim preslagivanjima u Monarhiji kao posljedici balkanskih ratova, ponovno nije jasno koji je to »Beč« koji se zbog srpskih pobjeda u balkanskim ratovima »počeo okretati Mađarima« i poveo politiku »umjerene revizije dualističkog sustava«. Vjerojatno je

riječ o tomu da se velikoaustrijski krug privremeno odrekao trijalističkih planova. Tom Beču, dakle velikoaustrijskom krugu, autor pripisuje »imperijalne ambicije«, kojih se taj Beč navodno nije odrekao ni kada je prihvatio »umjerenu reviziju dualističkog sustava«. Dapače, te su ambicije i opstale u namjeri »revizije« toga sustava, pa autor dakle smatra da su trijalistički ili federalistički planovi preustroja Monarhije, kojima se jačalo njezino jedinstvo, imali svrhu imperijalnog prodora na istok. Nisu dakle imali svrhu rješenja nacionalnog pitanja južnoslavenskih naroda u Monarhiji, kao branu imperijalnim planovima Srbije koja je svoju politiku u Monarhiji ostvarivala između ostaloga i posredstvom Hrvatsko-srpske koalicije. No ako su prihvaćanjem »umjerenе revizije dualističkog sustava« »imperijalne ambicije« velikoaustrijskog kruga ipak jenjale, kako to da su u isto vrijeme zaoštreni antagonizmi između Monarhije i Srbije?

Uz taj »Beč«, koji se dakle nakon balkanskih ratova počeo okretati Mađarima, autor kao različite prepoznaje »visoke vojne krugove« Monarhije, čiji je utjecaj nakon balkanskih ratova porastao i prijebio da će se prelići i na Hrvatsku. Autor o tomu ne govori, no ako je Monarhija imala imperijalne planove, onda je logično da su njezini nositelji bili vojni krugovi. U tom slučaju je imperijalizam velikoaustrijskog kruga nakon balkanskih ratova slabio a imperijalizam visokih vojnih krugova, usporedno s porastom njihova utjecaja u Monarhiji, jačao. Nešto kasnije autor spominje da su nakon balkanskih ratova odlučujući čimbenici Monarhije nastojali zatoplitu odnose sa Srbijom, zbog čega su išli toliko daleko da su bili spremni političke uzde u Hrvatskoj prepuštiti Koaliciji, znajući za njezine uske

veze s Beogradom. Gdje je onda tu uopće agresivna politika prema Srbiji?

U svakom slučaju autor novi sporazum Koalicije s ugarskom vladom, koji se počeo pripremati koncem 1912., opravdava strahom od uvođenja vojne uprave u Hrvatsku. Kako smo vidjeli, autor je ranije taj politički zaokret Koalicije, koji je rezultirao njezinim raskidom saveza s pravašima, protumačio kao posljedicu njezina jugoslavenskog nacionalno-političkog programa. Ova dva zaključka mogla bi se dovesti u vezu ako se pretpostavi da bi vojna uprava u Hrvatskoj vodila hrvatsku nacionalnu politiku. U tom slučaju, sporazumom s ugarskom vladom Koalicija je spriječila uvođenje »hrvatskog kursa« u upravljanje Hrvatskom i osigurala daljnju dominaciju hrvatsko-srpske politike.

Sporazumu Koalicije s Mađarima pogodovalo je i to što su u Hrvatskoj, prema autorovoj tvrdnji, balkanski ratovi rezultirali pobjedom jugoslavenskog programa okupljanja oko Srbije nad jugoslavenskim programom okupljanja oko Hrvatske unutar Monarhije. Dakle, i unutar Koalicije su bili poraženi oni koji su se zanosili rješenjem jugoslavenskog pitanja uz pomoć velikoaustrijskog kruga. Kako smo naveli, autor bilježi i nove pokušaje zatopljenja odnosa Monarhije sa Srbijom, koji dovede u pitanje njegovu paušalnu tvrdnju da je nakon balkanskih ratova u Monarhiji rastao antagonizam prema Srbiji. Ovi su pokušaji u vanjskoj politici uvjetovali susretljivost prema Srbima u unutarnjoj politici Monarhije, pa tako i prema Koaliciji. Sam sporazum, dogovoren u studenom 1913., sklopljen je »po uputstvima iz Beograda«, odnosno blagoslovljena ga je srpska vlada, koja je izaslanicima Koalicije poručila da se bez odgađanja sporazumiju s Mađarima kako bi Koalicija došla barem blizu vlasti i u slučaju rata mo-

gla zaštiti Srbe u Hrvatskoj. Zato se Koalicija nije previše cjenkala s Mađarima oko uvjeta podrške nagodbenoj vladi, te je sporazum dogovoren na programu čistoće a ne revizije Nagodbe, kako to navodi autor.

Autor ni jednom riječju ne spominje moguću ulogu službene Srbije u ubojstvu prijestolonasljednika Franje Ferdinanda. Atentat je navodno bio »iskaz želje« atentatora za stvaranjem jugoslavenske države pod vodstvom Srbije. Dakle ono za što se borila i Koalicija uz blagoslov i uz pomoć Beograda. Atentat je prema mišljenju autora »otvorio mogućnost najvišim krugovima u Beču da na tome traže šansu za rat protiv Srbije.« Dakle, atentat je Beču bio dobrodošao radi ostvarenja ranije zacrtanog plana. Cilj rata bio je, prema autorovom mišljenju, ne samo slomiti Srbiju i otkloniti opasnost po sigurnost Monarhije, nego i »dobiti zadovoljenje osjećaja velike sile time što će se nastaviti prodor prema jugu Balkana«. Dakle, ratu su između ostaloga kumovale i imperijalne ambicije Monarhije na Balkanu, odnosno »njemački prodor na istok«. Te navodne imperijalne ambicije čak nisu bile uvjetovane nekim gospodarskim ili geopolitičkim razlozima nego psihološkim, zadovoljenjem osjećaja velesile. Autor spominje da su stupanje Monarhije u rat pozdravili »mnogi stanovnici Beča«, a ne spominje podršku ratu među mnogim Hrvatima i Slovencima.

Autor spominje protusrpske izgrede, progone Srba i protusrpsku politiku vođenu u Monarhiji nakon atentata i tijekom rata. U kontekstu političkih sukoba Koalicije s frankovcima, koji su se posebno zaoštrili nakon atentata, autor opisuje protusrpske izgrede u Hrvatskoj iza kojih su stajali frankovci i radićevci. Navodi da su sukobi Koalicije s frankovcima ocrtavali nepomirljivost njihovih nacio-

nalno-političkih programa i spominje kasniju Pribičevićevu ocjenu frankovačke politike, prema kojoj ona nije služila ni tuđim ni osobnim interesima, nego da je bila izraz iskrenog uvjerenja da se njome radi u interesu hrvatskoga naroda. Pregled političkih zbivanja u Hrvatskoj autor završava drugom polovicom 1914. godine, kada se Pribičević ili sklonio ili je bio interniran u Budimpeštu. On se ondje nalazio do prosinca 1917., kada se prema autorovu navodu »odlučio« vratiti u Hrvatsku, pa se čini da autor smatra kako Pribičević u Budimpešti nije bio interniran nego da se ondje dobrovoljno nalazio. Povratkom u Hrvatsku Pribičević se ponovo politički aktivirao.

Opisujući političku situaciju koja je utjecala na Pribičevića da se »odluči« vratiti u Hrvatsku autor spominje deklaraciju Jugoslavenskog kluba u austrijskom parlamentu od 30. svibnja 1917. godine, kojom se na temelju načela hrvatsko-srpsko-slovenskog narodnog jedinstva i hrvatskog državnog prava tražilo stvaranje jugoslavenske državne jedinice »pod žezlom Habsburško-lorenske dinastije«, dakle unutar Monarhije; te deklaraciju donešenu na sastanku predstavnika srpske vlade s predstavnicima jugoslavenske političke emigracije, održanom na Krfu u srpnju 1917., kojom se na temelju načela hrvatsko-srpsko-slovenskog narodnog jedinstva tražilo stvaranje jugoslavenske države oko Srbije. Glavno značenje tih deklaracija autor nalazi u tomu što je putem njih ponovo, nakon dugo vremena »javno aktualiziran« »jugoslavenski integralni koncept« hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva.

Autor navodi da je Koalicija i prije i nakon Pribičevićeva povratka nastavila voditi oportunističku, nagodbenu politiku. S druge strane, ponesen vjerojatno tekstom Svibanjske deklaracije, autor je

naveo da je »nezadovoljstvo slavenskog stanovništva« u Monarhiji išlo u smjeru preustroja dualističkog uređenja Monarhije, te da je to nezadovoljstvo u južnoslavenskim zemljama Monarhije »nedvojbeno isticano« kao zahtjev za trijalističkim preustrojem Monarhije. U tom kontekstu autor je spomenuo sastanak drugih jugoslavenski orijentiranih političara iz južnoslavenskih zemalja Monarhije, održan u ožujku 1918. godine u Zagrebu, na kojem je Zagrebačkom rezolucijom traženo stvaranje »države Slovenaca, Hrvata i Srba«. Autor ne primjećuje da je ta rezolucija utemeljena samo na načelu samoodređenja hrvatsko-srpsko-slovenskog naroda, te da u njoj nedostaju i načelo hrvatskog državnog prava i okvir Monarhije (»žezlo Habsburško-lorenske dinastije«) kao prostor ostvarenja jugoslavenske države koji bi tu rezoluciju činili trijalističkom. Zahtjev za priznanje »državnopravnih kontinuiteta historičko-političkih teritorija« ne nalazi se u Zagrebačkoj rezoluciji, kako to navodi autor, nego u lipanjskoj Rezoluciji Starčevićeve stranke prava. Jasno je da Zagrebačka rezolucija predstavlja zahtjev za ustroj neovisne i cjelovite jugoslavenske države, kojoj bi pripadale i Srbija i Crna Gora. Što se te rezolucije tiče, otvoreno je samo pitanje unutarnjeg uređenja takve države.

Hrvatsko-srpska koalicija dugo je ostala izvan akcije koncentracije stranaka koje su zastupale načelo hrvatsko-srpsko-slovenskog narodnog jedinstva te na načelu samoodređenja naroda tražile ustroj hrvatsko-slovensko-srpske države. Sam Pribićević je ostanak Koalicije na nagodbenom programu i nepristajanje uz navedenu stranačku koncentraciju, kasnije ostvarenu u Narodnom vijeću SHS, tumačio alternativnom taktikom u postizanju istoga cilja za kojim ide i navedena stra-

načka koncentracija te čuvanjem leđa tim strankama s pozicije uz vlast.

Pristupajući kasnije toj koncentraciji, Pribićević se nametnuo kao njezina najutjecajnija figura. Hrvatski sabor je 29. listopada 1918. na temelju njegove formulacije proglasio neovisnost Hrvatske samo prema Ugarskoj i Austriji, te njezino istovremeno stupanje u buduću jugoslavensku državu koja će se ustrojiti na čitavom etnografskom prostoru jedinstvenog hrvatsko-srpsko-slovenskog naroda. Autor ne dvoji da je tom formulacijom izbjegnuta formulacija općenite hrvatske neovisnosti kojom bi bila ostavljena mogućnost da Hrvatska ne stupi u zajednicu sa Srbijom nego da ostane neovisnom državom. Zato čudi što autor smatra da je Pribićević taj akt Hrvatskoga sabora prvenstveno zato utemeljio na pravu naroda na samoodređenje a ne na hrvatskom državnom pravu, jer je htio prednost dati »jednom suvremenom općenitom načelu, koje je bilo prihvatljivije za vanjske faktore« od hrvatskog državnog prava. Što je svijet bilo briga na kojem će načelu Hrvatski sabor prekinuti veze Hrvatske s Austrijom i Ugarskom? Nije svijet bio banditska rulja kojoj bi samo po sebi smetalo hrvatsko državno pravo kao načelo reda i legitimiteta.

Nakon toga aktualnim je ostalo samo pitanje unutarnjeg uređenja buduće jugoslavenske države. Pribićević je Narodno vijeće SHS, na koje je privremeno, do stvaranja cjelovite jugoslavenske države prenesena vrhovna državna vlast u većini južnoslavenskih zemalja bivše Monarhije, vodio prema prihvaćanju jedinstvene države pod vrhovnom vlašću dinastije Karađorđević. U tomu je imao pomoć službene Srbije, osobito regenta Aleksandra. Nasuprot tomu programu s hrvatske su se strane u raznim nijansama javljali i programi federalnog ustroja buduće dr-

žave, kao i zahtjevi za njezinim republikanskim uređenjem. Autor navodi da su u prilog ostvarenju Pribičevićevih planova između ostaloga išli i nemiri u Hrvatskoj te talijanska akcija u Dalmaciji zbog koje su »slavenski narodi u Dalmaciji« forsirali brzo ujedinjenje sa Srbijom. Koristeći se svojim političkim utjecajem, lukavstvom, političkim zaleđem koje je imao u Srbiji, lošom vanjskopolitičkom te napetom unutarnjopolitičkom situacijom u Hrvatskoj, Pribičević je naposljetku uspio Hrvatima nametnuti svoj koncept jugoslavenskog ujedinjenja.

Autor se s pravom slaže s tvrdnjom da je Pribičević bio »neimar« prve jugoslavenske države, no s manje se prava slaže i s time da je on »poput bogova i junaka iz drevnih mitova« jednom kada su mu u toj državi izostale počasti odlučio uništiti svoje životno djelo. Jer Pribičević potkraj svoga života nije htio uništiti Jugoslaviju, nego je ustupcima Hrvatima reformirati kako bi je mogao spasiti. Zato i danas odnos prema Pribičeviću predstavlja odnos prema jugoslavenskoj državi, i ništa više. Priželjkuje li netko danas među hrvatskim Srbima naći nekog novog Pribičevića, sugovornika i suradnika Hrvata, taj traži glavu koja će Hrvate voditi u novu Jugoslaviju.

• *Mislav Gabelica*

Rad je objavljen pod licencom Creative Commons Attribution-Non-Commercial (CC BY-NC)